

10 Temmuz İnkılâbının Birinci Yıldönümünde Neyyir-i Hakikat Gazetesinin Yayınladığı Mecmua Üzerine

On the Journal Published by the Neyyir-i Hakikat Newspaper on the First Anniversary of the Revolution Dated July 10

*Yüksel Nizamoglu**

Özet

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği yer olan Manastır, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'ten sonraki en önemli merkezidir. Cemiyetin Manastır'daki yayın organı olarak 1908 yılında yayınlanmaya başlayan Neyyir-i Hakikat gazetesi, Meşrutiyet'in ilanının birinci yıl dönümünde bir mecmua yayınlamış ve burada çeşitli yazılara yer vermiştir. Bu makalede Neyyir-i Hakikat'in yayınladığı mecmua ilk defa incelenecektir.

İttihat ve Terakki'nin 1909 yılındaki düşüncelerini, taleplerini, çeşitli konulardaki yaklaşımlarını ortaya koyma açısından bu mecmua büyük bir önem taşımaktadır. Mecmuada birbirinden çok farklı yazarlara ve konulara yer verilmiştir. Dönemin önde gelen edebiyatçıları tarafından kaleme alınan yazılar, ordu ve askerlik hakkındaki yazılar, Makedonya meselesine dair yazılar ve çeşitli şiirler yer almıştır. Yazı ve şiirlerin ortak özelliği; Meşrutiyet'e, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ve orduya övgülere yer verilmesidir. Mecmuada Avrupa medeniyeti ve Makedonya meselesi ile ilgili değerlendirmeler önemli yazılar olarak dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki, Neyyir-i Hakikat, II. Meşrutiyet, Manastır

Abstrat

Manastır, the city where the Second Constitutional Monarchy was declared, is the most important center of the Union and Progress Committee besides Thessalonica. Starting to be published in 1908 as the official organ of the Committee, Neyyir-i Hakikat published a journal on the first anniversary of the Second Constitutional Monarchy and issued various articles in this journal. In the present study, this journal will be studied for the first time.

* Dr, Fatih Üniversitesi, ynizamoglu@fatih.edu.tr

This journal is of great importance in that it reveals the ideas, demands and approaches of the Union and Progress to different subjects in 1909. The journal includes diverse subjects and writers such as leading men of letters of that period, articles about army, military and the Macedonia issue and poems. The common characteristics of articles and poems are that they praise the Constitutional Monarchy, the Committee of Union and Progress and the army. Reviews of European civilization and Macedonia issue stand out as important articles in the journal.

Wordkeys: Union and Progress Society, Neyyir-i Hakikat, Constitutional Monarchy II, Bitola

Giriş

Manastır, İttihatçıların Selanik'ten sonraki en önemli merkeziydi. İttihatçılar Manastır'da çok hızlı bir şekilde örgütlenmişler ve buradaki faaliyetler Meşrutiyet'in ilanı ile sonuçlanmıştır. Cemiyetin Manastır şubesinin kuruluşu 30 Kasım 1906 Cuma günü gerçekleşmiş ve bütün esaslar Kazım Karabekir ve Enver Bey tarafından belirlenmiştir.¹ Cemiyet Manastır çevresinde hızlı bir şekilde yayılmış, Resne'de Niyazi Bey, Ohri'de Eyüp Sabri Bey, Üsküp'te Galip Bey gibi kişilerin üye olmasıyla çok daha güçlü bir duruma gelmiştir.² Başlangıçta Cemiyetin Manastır merkezi, Selanik'ten daha güçlüdür. Her ne kadar Selanik, sonraları asıl merkez olduysa da her zaman gizliliğini korumuştur. Manastır ise, 1908 yılında yabancı konsolosluklara tebligat yapacak kadar hareketli bir ortama sahip olmuştur. Bunda Manastır merkezi ile sıkı bağları olan Enver Bey'in büyük bir rolü vardır.³ Cemiyet, Meşrutiyet'in ilanından sonra "kahraman-ı hürriyet, ruh-u devlet, cemiyet-i mukaddese" gibi isimlerle adlandırılmış, Cemiyete karşı çıkmak vatan hainliği gibi algılanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gazeteler, önceki dönemde yayınlanan İkdam ve Sabah dahil olmak üzere İttihat ve Terakki lehinde yayınlar yaptılar. Ancak İttihat ve Terakki yine de kendisine ait bir basın da oluşturdu. Tanin, Şura-yı Ümmet ve Selanik'te yayınlanan İttihat ve Terakki ile Rumeli gazeteleri bu yayınlar arasında gösterilebilir. Bunların yanında Cemiyet, Manastır'da Top, Süngü, Kılıç, Bomba gibi gazeteler de yayınlamıştır.⁴ Meşrutiyet'in ilk defa ilan edildiği yer olan Manastır'da Cemiyet adına Neyyir-i Hakikat gazetesi yayınlandı. Neyyir-i Hakikat'in elimizde bulunan ilk nüshası 10. sayı olup 11 Temmuz

¹ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul 2000, s. 137-140; Kazım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, C. 1, YKY, İstanbul 2009, s. 58; Ahmet Eyicil, "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Türkler*, , C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 234.

² E. E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Sander Yayınları, İstanbul 1972, s. 133-134.

³ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 3. baskı, C. I, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966, s. 145.

⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler II. Meşrutiyet Dönemi*, C. 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 24-33, Eyicil, a.g.m. s. 242.

1324 (24 Temmuz 1908) tarihine aittir. Neyyir-i Hakikat gazetesi İttihat ve Terakki'nin 1908-1909 yıllarına ait en önemli kaynaklardan biridir. Gazete sayesinde İttihat ve Terakki'nin en önemli merkezlerinden olan Manastır'ın Osmanlı ülkesinde ve dünyada meydana gelen gelişmelere karşı tepkilerini yakından görmek mümkün olmaktadır. Gazetenin künyesinde "*Heyet-i İdaresi: Vatanın Türk, Arab, Acem, Kürd, Rum, Bulgar, Ermeni, Ulah, Sırb, Yahudi hamiyetmendesinden mürekkebirdir*" ifadesi yer almış, yayın yeri de "*Muhibb-i hürriyet evlad-ı vatanın mahall-i ictimai olan Manastır'dır*" şeklinde belirtilmiştir.⁵ Gazetenin ilk sayılarında açıkça İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yayınlandığı ifade edilmemiş, fakat yazı ve haberler tamamen Cemiyet'in duygu ve düşünceler doğrultusunda verilmiştir. Bunu özellikle 24 Temmuz 1908 tarihli nüshada görmek mümkündür. Bu nüsha tamamen II. Meşrutiyet'in ilanına ayrılmış; "*İlan-ı Hürriyet*" dört sayfalık gazetenin tümünde yer almıştır. Nitekim 23 Temmuz 1908 günü Manastır'da yaşananları ve Vehip Bey'in okuduğu nutkun orijinalini bu sütunlarda görmek mümkündür.⁶ Neyyir-i Hakikat'ın sadece Manastır'a hitap etmediği, İstanbul başta olmak üzere başka yerlere de dağıtımının yapılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim II. Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra Hükümet tarafından 27 Temmuz 1908'de Manastır'da Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adına yayınlanan gazetenin dağıtılmasının bir problem oluşturmadığı duyurulmuştur.⁷ Gazetenin fiyatı belirtilirken; Manastır ve diğer vilayetler için ayrı fiyatlar verilmesi de gazetenin abonelik yoluyla değişik yerlere de ulaştırıldığını göstermektedir. Neyyir-i Hakikat daha sonraki nüshalarında gazetenin imtiyaz sahibinin de "*evlad-ı vatan*" olduğunu yazmış,⁸ 15. sayısında da artık gazetenin imtiyaz sahibinin "*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Manastır Vilayeti Heyet-i Merkezîyesi*" olduğu açıkça ilan edilmiştir.⁹ Neyyir-i Hakikat'ın elimizde bulunan ilk nüshası olan 10. sayısında; yayınlanma yeri "*muhibb-i hürriyet evlad-ı vatanın mahall-i ictimai olan Manastır şehridir*" şeklinde belirtilmiştir. Yazı işleri heyeti ise "*Yek vücud olan Osmanlı anasır-ı muhtelifesinin hakikat muhibbi bulunan bilcümle erbab-ı kalemden teşkil edilmiştir*" ifadeleriyle açıklanmış, gazetenin fiyatının senelik 120, altı aylık 60 kuruş olduğu belirtilmiştir. Gazeteyi yayınlayan İttihat ve Terakki'nin Manastır şubesi kendini çok farklı olarak değerlendirmekte ve sorumlu müdürünün "*Vatan*" olduğunu ileri sürmektedir. Gazetenin temel sloganı "*mesail-i ictimaiye ve siyasiye ve ulum-ı ahlakîye ve medeniyeden bahs ve selamet-i mülk ve millete hâdim, hürriyet-i kâmileyi haiz*" olmak iddiasıdır. Gazete okuyucularına bu dönemde haftada iki defa

⁵ *Neyyir-i Hakikat*, 11 Temmuz 1324, Manastır, S. 10, s. 1.

⁶ "Mahall-i ictimada okunan nutkun suretidir", *Neyyir-i Hakikat*, 11 Temmuz 1324, Manastır, S. 10, s. 2, Ahmet Refik de eserinde Vehip Bey'in nutkunu Neyyir-i Hakikat'ten iktibas etmiştir, Ahmet Refik, *İnkılab-ı Azim*, Asır Matbaası, İstanbul 1324, s. 84-86.

⁷ BOA, DH. MKT, 1272/46, 27 Temmuz 1908.

⁸ *Neyyir-i Hakikat*, 21 Temmuz 1324, Manastır, S. 13, s. 1.

⁹ *Neyyir-i Hakikat*, 4 Ağustos 1324, Manastır, S. 15, s. 1.

yayınlanacağını da duyurmuştur. Gazete 24 Temmuz 1908 tarihli sayısının hürriyetin ilanını haber verdiği ilk sütununa besmele ile başlamayı da uygun görmüştür.¹⁰ Ne yazık ki, Neyyir-i Hakikat'ın bütün nüshaları elimizde bulunmamaktadır. Neyyir-i Hakikat, sonraki sayılarında kuruluş tarihi olarak 21 Mart 1908 (8 Mart 1324) tarihini belirtmiştir. Fakat ilk dokuz sayıya ulaşmak mümkün olmamıştır. Milli Kütüphane'de bulunan toplam 26 sayının 22 tanesi 1908 yılına, ikisi 1909, birer tanesi de 1910 ve 1911 yıllarına aittir. Elimizdeki son nüsha; 317. Sayı olup 4 Nisan 1911 tarihinde yayınlanmıştır. Neyyir-i Hakikat'ın 1909 yılına ait elimizdeki tek nüshasında; gazetenin sahibinin İttihat ve Terakki'nin Manastır Heyet-i Merkeziyesi olduğu, bundan böyle Cuma günü dışında her gün yayınlanacağı belirtilmiş ve "*İttihad, nur-ı cihaddır*" ifadesine de yer verilmiştir.¹¹ Neyyir-i Hakikat'ın Manastır'da kamuoyu oluşturmada önemli bir rol üstlendiği de anlaşılmaktadır. Gazete, Yunanistan'ın Girit'i ilhakı üzerine Manastır'da yaşayan Rumlara karşı boykot başlatılmasına öncülük yapmıştır.¹²

A. Neyyir-i Hakikat'ın Yayınladığı Mecmuanın Özellikleri

İttihat ve Terakki'nin II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasındaki yaklaşımlarını yansıtmaları açısından en önemli kaynaklardan biri olan Neyyir-i Hakikat, II. Meşrutiyetin ilk yıldönümünde bir "*nüsha-i mümtaze*" yayınlamıştır. Bu nüshada Meşrutiyetin ilanından bir yıl sonra İttihatçıların görüş ve düşünceleri yazı ve şiirlerle ortaya konulmuş, bunun için de "*meşahir-i üdeba ve muharririn*" tercih edilmiştir.

1909 yılında Neyyir-i Hakikat'ın Manastır'daki kendi matbaasında basılan bu nüsha 48 sayfadan oluşmuş, satıştan gelecek paranın da "*umur-ı hayriye*" için harcanacağı belirtilmiştir. Ancak mecmuanın fiyatına dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Mecmuanın kapağı çiçek figürleriyle süslenmiş, kapağın iki kenarına da hürriyeti sembolize eden birer genç kız resmi konulmuştur. Mecmuanın kapağında bu nüshanın "*10 Temmuz 24 yd-i kebirinin sene-i devriyesine müsadif ruç-i mes'udun bir hatıra-i güzini olmak üzere*" neşredildiği belirtiliyor ve ilk sayfada da esere yazı ve şiirleriyle katkıda bulunanlara teşekkür ediliyordu. Mecmuanın basım tarihinin 1909, basım yerinin Manastır olduğu ve Neyyir-i Hakikat matbaasında basıldığı bilgileri kapakta yer almıştır. Mecmuanın hemen her sayfası, özellikle şiirlerin yer aldığı sayfalarda süslemeler yer almış, kapağa konulan ve hürriyeti sembolize eden genç kız resimlerine iç sayfalarda da yer verilmiştir. Bu resimlerdeki genç kız gayet modern bir şekilde ve bazı resimlerde de sanki bir sıkıntıdan kurtularak feraha ermiş izlenimi verecek şekilde tasvir edilmiştir. Bu resimlerin istibdattan sonra elde edilen hürriyet ortamını ifade etmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Mecmuada fotoğraf kullanılmadığı gibi,

¹⁰ *Neyyir-i Hakikat*, 11 Temmuz 1324, Manastır, S. 10, *Neyyir-i Hakikat*, 12 Temmuz 1324, Manastır, S. 11. Nakdine: Hazır ve peşin para. Fütun: İmtihan ve tecrübe etmek.

¹¹ *Neyyir-i Hakikat*, 8 Mart 1325, Manastır, S. 90.

¹² BOA, DH. MKT, 2902/25, 16 Ağustos 1909.

karikatüre de yer verilmemiştir. Mecmuada makale ve şiirler karışık olarak düzenlenmiştir. Yazıların uzunluğu çok farklı olup, bazı yazılar çok uzun kaleme alınmıştır. Yazılarda herhangi bir dipnot veya kaynak belirtilmemiş, her sayfa iki sütuna ayrılmış, yazı ve şiirlere bu şekilde yer verilmiştir. Mecmuanın ne şekilde dağıtıldığına ve bütün vilayetlere ulaştırılıp ulaştırılmadığına dair bir bilgi de yoktur.

Mecmua kapaktan sonraki ilk sayfasında yayınlanma nedenini açıklamıştır. Bu yazı Neyyir-i Hakikat'in başyazarı ve Harbiye Mektebi muallimi olduğunu belirten Kemal Bey tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazıda Kemal Bey; 10 Temmuz inkılâbının sadece altı asırlık Osmanlı tarihinin değil, bütün dünyanın gıpta ile baktığı ve övünmesi gereken örnek bir olay olduğunu savunmaktadır. Tarih, hatırası bile kalbine korku salan zulüm ve istibdadın mahkûmu olmuş bir milletin gerçekleştirdiği bu derece şanlı bir inkılâptan söz etmezken, yaşanan gelişmeler tarihe de vazifesini hatırlatmıştır. Kemal Bey "*inkılâb-ı azîm*" olarak isimlendirdiği, bu derece parlak ve nadir bir inkılâbın yıldönümünün elbette bir "*şyd-i milli (milli bayram)*" ve büyük bir neşe ve mutluluk vesilesi olması gerektiği düşüncesindedir. Rumeli'nin zirvelerinde "*tulu' eden*" hürriyet ışığı yine buralarda bulunmakta ve bu da ayrı bir övünç vesilesi olmaktadır. Kemal Bey hürriyetin ilanının birinci yıldönümü dolayısıyla yapılacak milli merasimin üzerinde bir şeyler yapmak amacıyla "*nüşba-i mümtaze*" yayınlamayı düşünmüş ve bunun için çeşitli yazar ve şairlere başvurmuş, bu kişilerin yazdıklarının toplanmasıyla da bu eser ortaya çıkmıştır. Kemal Bey'e göre; eser "*hem mündericatinın ulviyeti, hem de ait olduğu hatıratın kutsiyetine müstenid*" olmasından dolayı büyük bir önem taşımaktaysa da, okuyucu nezdinde itibar görüp görmeyeceği daha sonra anlaşılacaktır.¹³

48 sayfadan oluşan mecmuayı; dönemin edebiyatçıları tarafından yazılanlar, ordu ve askerlikle ilgili yazılar, Makedonya meselesine dair yazılar ve şiirler şeklinde dört bölümde incelemeyi uygun gördük. Birinci bölümde Ahmet Mithat Efendi tarafından Avrupalılaşmaya dair, Sami Paşazade Sezai tarafından Türk dilinin önemiyle ilgili ve Mahmud Esat'ın kaleme aldığı İttihat ve Terakki'yi anlatan yazılar incelenecektir. İkinci bölümde dergide önemli bir yer tutan ordu ve askerlikle ilgili olarak yazılan Hasan Rıza'nın topçulukla ilgili ve Halil Rüşdü'nün askerliğin özelliklerini anlattığı yazıları değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde ise Makedonya meselesi ile ilgili yazılar ele alınacaktır. Yazarını tespit edemediğimiz ancak Makedonya meselesini bir rüya ile aktarmaya çalışan yazı, Yusuf Sadeddin'in çeşitli istatistiklerle konuyu açıklamaya çalıştığı yazı ve Yanko'nun Fransız yazar Pinon'un eserinden hareketle büyük devletlerin bakış açısını yansıtmaya çalıştığı yazı ele alınacaktır. Dördüncü bölümde de mecmuanın farklı sayfalarında yer alan şiirler incelenecektir.

¹³ Kemal, "*Sebeb-i Neşir*", *Neyyir-i Hakikat (nüşba-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 1, elimizdeki nüsha Ahmet Midhat Efendi'ye takdim edilen nüshadır.

B. Dönemin Edebiyatçıları Tarafından Yazılan Yazılar

Eserde devrin önde gelen edebiyatçılarından Ahmet Midhat ve Sami Paşazade Sezai tarafından yazılan yazılar önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Ahmet Midhat Efendi'nin yazısında halkı aydınlatma arzusu öne çıkmakta, çağdaşlaşma konusunda Avrupa ile ilgili olarak ortaya çıkan çeşitli tereddütlerin giderilmesi amaçlanmaktadır. Recaizade'nin şiirinden sonra yer alan yazı "*Avrupa'yı beğenelim mi, yoksa nefret mi edelim*" başlığını taşıyordu. Edebiyat alanında çok değişik eserler veren Ahmet Midhat Efendi 1908'e gelindiğinde eski popülerliğini kaybetmiş bir durumdaydı. Bu dönemde bir süre Tercüman-ı Hakikat'in başına da geçmişti.¹⁴ Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketlerinde Avrupa medeniyeti örnek alınmakta ve eğitim, askerlik, hukuk, yönetim alanlarında bu doğrultuda düzenlemeler yapılmaktaydı. Ancak bu durum bir taraftan tepkiyle karşılanmakta, din, inanç ve kültür yönünden farklı olan Batı medeniyetinin Osmanlı toplumu için örnek olup olmayacağı tartışılmakta, Avrupa'nın Osmanlı geleneklerine ters düşmeyen yönlerinin alınması gerektiği ileri sürülmekteydi. Ahmet Midhat, Tanzimat döneminde her alanda etkili olan "*medeniyet değiştirme*" hareketinde kendini sorumlu olarak görmüş ve eserleriyle "*okumamış halk yığınlarını*" aydınlatarak yeni medeniyeti tanıtmaya çalışmıştı.¹⁵ Ahmet Midhat'ın bu yazısında da aynı eğilim dikkat çekmektedir. Ahmet Midhat bu makalede Avrupa'dan neyin, niçin ve nasıl alınması gerektiğini tartışmıştır. Ahmet Midhat'a göre insan çoğunlukla bilmediği şeyden korkar. Elektrikle çalışan bir makinenin kabzasını bile tutmaktan korkar. Bazen de hiç bilmediği bir şeyi cesaretle eline alır, ama dikkatsizliğinden dolayı yıldırım çarpmış gibi vurulur. Ancak, insan eğer bilerek hareket ederse her şeyi kendi emrine alabilir. Bundan dolayı en zehirli bir ilaç bile işinin ehli olan bir doktorun elinde şifa kaynağı olur. Türk kamuoyunda Avrupa ile ilgili olarak da bu tür farklılıklar vardır. Bazen aşırı önyargılı bir yaklaşım ortaya konulmuş ve nefretle değerlendirilmiştir. Bazen de çok aşırı bir beğeni ile yaklaşmış, ölçüsüz bir sevgi beslenmiştir. Öncelikle beğeneceğimiz ya da nefret edeceğimiz Avrupa'nın hangi Avrupa olduğu belirlenmeli, fakat bilgi sahibi olmadan bir kanaat belirtilmemelidir. Avrupa denildiğinde Avrupalılar tarafından yaşanan bir "*Avrupa dini*", bir "*Avrupa ilmi*", bir "*Avrupa siyaseti*", "*Avrupa edebiyatı*", "*Avrupa sanayi, ticaret ve askerisi*" vardır. Ahmet Midhat'a göre Avrupa'da bazen öyle bir Avrupa vardır ki, Avrupa bile ondan nefret etmektedir. Örneğin Avrupa anarşistlerini Avrupalılar da beğenmez, dolayısıyla biz de beğenemeyiz. Ama ilim, sanayi, ticari, mali yönleriyle birçok Avrupalılar vardır ki, bunlara imrenmekteyiz. Avrupa'nın müthiş silahları, dağ gibi gemileri, telli telsiz telgrafları, telefonları, demiryolları, otomobillerine elbette imrenilmelidir. Avrupa sadece teknik gelişmelerle de kalmamış, kanunları, iktisat usulleri,

¹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2001, 4. baskı, s. 454-455.

¹⁵ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995, s. 69.

işbirliği ve yardımlaşmada ortaya koydukları ile çok önemli gelişmeler göstermiştir. Dolayısıyla böyle bir medeniyetten mahrum olmak, elbette doğru olamaz. Eğer o medeniyetin izleri örnek alınacak olursa, basit bir hesapla yirmi sene içinde Osmanlı ülkesinde nüfus altmış milyonu bulacak, milli gelir de iki yüz milyon lira olacaktır. Eğer Avrupa örnek alınmazsa böyle bir hedefe ulaşmak mümkün olmayacaktır. Ahmet Midhat bu sözlerden sonra Avrupa'nın nefret edilecek yönleri olduğunun da unutulmaması gerektiğini, özellikle din ve Allah inancının olmaması veya unutulmak derecesine gelmesinin, ailenin gittikçe yok derecesine inmesinin nefret sebebi olacağını, vatan ve millet kavramlarının da olmadığını belirtmektedir. Avrupa'nın bu yüzünde utanma duygusu, şefkat ve merhamet kalmamış, örneğin Paris'te çocukların önemli bir kısmı evlilik dışı dünyaya geldiğinden amca, dayı, hala bilmeden yetişmeye başlamış, yine Paris'te intihar sayısı sürekli artış göstermiştir. Ahmet Midhat'a göre bu olumsuzluklar sadece Paris'te değil, diğer şehirlerde de yaşanmaktadır. Ahmet Midhat Avrupa'nın bu iki farklı yüzünü yirmi sene önce gördüğünü ve "*Avrupa'da Bir Cevelan*" adındaki seyahatnamede anlattığını yazmakta ve Avrupa'nın medeniyet yönüyle ikiye ayrılması gerektiğini belirtmektedir.¹⁶ Bunlardan birincisi harfi harfine taklit edilmesi gereken maddi Avrupa'dır. İkincisi ise tamamen nefret edilmesi ve uzak durulması gereken manevi Avrupa'dır. Ahmet Midhat'a göre maneviyatları mukaddes İslam dini tarafından tayin edilen Müslümanlar, "*Hikmeti, ilmi nerede bulursanız, velev ki diyar-ı keifir olan Çin'den bile alınız*" hadisine göre hareket etmeli, imrenilen Avrupa'nın ilerlemesine neden olan maddi şeyler mutlaka alınmalı, ancak manevi Avrupa'nın yolundan ise gidilmemelidir. Ahmet Midhat medeniyet alanındaki bu tespitlerden sonra Osmanlı ülkesinin ekonomik yönden gelişmesi için teklifler getirmekte ve yabancı sermayeden yana bir tavır sergilemektedir. Ahmet Mithat'a göre; Avrupa'nın özellikle İngiltere ve Fransa'nın önde gelen sermaye sahipleri, sanayici, ziraatçı ve tüccarlarının Osmanlı ülkesine gelip yatırım yapmak istemeleri de "*biricik medar-ı selametimizdir*". Nasıl Kırım Harbi'nde öncelikle Avrupa'nın kamuoyu yanımızda yer almış, sonra hükümetler devreye girmişse, yapılacak icraatlarla da Avrupa kamuoyunun teveccühü kazanılmalıdır. Ahmet Mithat, Osmanlı aydınlarının yıllarca Avrupa ile ilgili tartışmalar yapmasından rahatsızlık duymakta ve Avrupa'yı beğenme ya da beğenmeme konusunda bile karar verilememesinin, "*vay halimize*" dedirtecek bir durum olduğunu, düşman işgaline bile gerek kalmadan bu memleketin çökmesine neden olacağını ileri sürmektedir. Ahmet Midhat bu sözlerden sonra Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'ni kendi haline bırakacak olursa devletin, "*ihtilâlat-ı ahaliye*" ile yıkılıp gideceğini ileri sürmektedir.¹⁷

¹⁶ Ahmet Mithat Efendi, 1889 yılında Stockholm'de düzenlenen Müsteşrikler Kongresi'ne Osmanlı delegesi olarak katılmış, bu vesileyle Avrupa'da üç buçuk ay süren bir seyahat yapmış ve bu seyahatin sonunda "*Avrupa'da Bir Cevelan*" adlı eserini kaleme almıştır, Tanpınar, *a.g.e.*, s. 454.

¹⁷ Ahmet Midhat, "Avrupa'yı beğenelim mi? Yoksa nefret mi edelim", *Neyyir-i Hakikat* (nüsha-i mümtaze), Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 2-5.

Neyyir-i Hakikat'in yayınladığı mecmua, sadece şiirlerde değil, farklı yazılarda da İttihat ve Terakki'ye övgülerle doludur. Mahmud Esad "*İttihad ve Terakki, ne güzel ve ne sevimli kelimeler*", şeklinde başladığı yazısında "*İttihad ve Terakki*" kelimelerinin Allah'ın insanlığa bahşettiği en büyük ihsan olduğunu, bir milletin bu iki kelimeyi rehber kabul etmesiyle çok büyük başarılar kazanacağını, bu iki kelimeyle ilgili ne kadar konuşulsa da insanın bıkmıyıp usanmayacağını belirtmektedir. Mahmud Esad'a göre Kur'an-ı Kerim'in Âl-i İmran süresi 103. ayetinin emrine rağmen, İslam toplumları arasında "*ittihad*"a riayet edilmemiştir. Bir zamanlar Araplar da ayrılığa düşmüş, kabileler birbirleriyle kanlı bıçaklı bir hale gelmişken İslamiyet'le beraber bu ayrılıklar sona ermiş, birlik ve beraberlik sağlanmış, kötü adet ve hurafeler ortadan kalkmış ve Araplar medeni bir millet haline gelmişlerdir. Mahmud Esad sözü Osmanlı tarihine getirerek Osmanlıların da bir zamanlar ayrılığa düştüğünü, halk arasında eşitlik ve adalet kalmadığını, saltanat makamının da iktidarını devam ettirmek için Osmanlı'ya bağlı milletlerin arasına "*nifak ve şikak*" soktuğunu, azınlıkları Müslümanlarla, Müslümanları da Avrupalılarla tehdit ettiğini belirtiyordu. Sonunda "*ümmet-i Osmanî*" istibdada karşı ittifak etmiş ve böylece "*ittihad*" gerçekleşmiştir. İttihadın en birinci hedefi; istibdadın sona erdirilmesi ve millî hükümetin hayata geçirilmesi olmuş ve millet kendi işini kendisi görmek istemiş, vesayet altında yaşamaya karşı çıkmıştır. Mahmud Esad'a göre "*ittihad*" ve "*terakki*", "*lazım-ı melzum (birbirinden asla ayrılmaz)*" olan iki kelimedir. İnsanların ittihat edip kuvvetlerini birleştirdikleri yerde mutlaka terakki de olmuştur. Medeni milletler de hep ittihat sayesinde ilerledikleri gibi Osmanlılar da bundan sonra ilerlemeye başlamış ve ilk önemli değişiklik de medeni milletlerin Osmanlı Devleti'ne bakışı yönüyle gerçekleşmiş, artık Osmanlılar da hür, bağımsız ve medeni bir devlet olarak görülmeye başlamıştır. Hatta üzerinde güneşin batmadığı İngiltere'nin kralı bile cülus yıldönümünde ilk defa olarak Padişah II. Abdülhamit'i tebrik etmiştir. Hürriyetin ilanının üzerinden sekiz ay geçmesine rağmen alınan neticeler istikbal için ümitli olunmasını sağlamıştır. Mahmud Esad yazısının sonunda "*İttihad, bizim rehber-i terakkimizdir*" demekte ve hep birlik ve beraberlik içinde hareket edildikçe daha pek çok semere alınacağını belirtmektedir.¹⁸

Mecmuada, Kemal Bey'e Sami Paşazade Sezai tarafından yazılan kısa bir mektup yer almıştır. "*Başmuharrir*" Kemal Bey bu mektubun kendisine "*devr-i sabıkta*" yazıldığını, ancak yayınlanamadığını belirtmekte ve kendisinden alınan izinle bu mecmuada yer verdiğini belirtmektedir. Sami Paşazade Sezai, Tanzimat devrinin tanınmış romancılarından olup, 1901'de İstanbul'dan Paris'e kaçarak Jön Türklere katılmış ve Ahmet Rıza Bey tarafından yayınlanan Şura-yı Ümmet'e II. Abdülhamit aleyhinde yazılar yazmıştır.¹⁹ Sami Paşazade Sezai bu

¹⁸ Mahmud Esad, "İttihad ve Terakki", *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 8-9.

¹⁹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 78.

mektupta milli edebiyat anlayışı çerçevesinde Türkçenin önemini anlatmakta ve buna dair örnekler vermektedir. Sami Paşazade Sezai mektubunda; Kemal Bey'in yazmış olduğu eseri memnuniyetle aldığını, ancak cevap yazmadığını, yıllar sonra eline kalem alarak cevap verme ihtiyacı hissettiğini belirtmektedir. Sami Paşazade Sezai, Kemal Bey'in şiirlerinden etkilendiğini, zaten şiirin vatanının sema olduğunu, dolayısıyla şiirin milliyetinin olmadığını, ancak asıl isteğinin o semadan gelen güzellikleri Türk diliyle anlatmak olduğunu yazmaktadır. Yazar, şiir dilinin "*Garbda İngilizce, şarkda Farisi*" olduğuna inandığını, Firdevsi'nin Şehname'siyle Farsçanın ebediyet kazandığını, Arapların bir lügatini inceleyen kişinin "*böyle lisana sahib olan millet, büyük bir medeniyet geçirmiştir*" diyeceğini belirtmektedir. Türkçe eserlerin ise çok okunmamasını tamamen Avrupa etkisinde yazılmalarına bağlamakta ve bu etkilerin milli bir hale çevrilmesinin edebiyatın ilerlemesini sağlayacağını ileri sürmektedir. Sami Paşazade Sezai, divan edebiyatının Baki, Nabi gibi büyük şairlerin divanlarının İstanbul'dan daha fazla Şiraz'da etkili olduğu, bugünkü lisanın belki Trablusşam'da Kastamonu'ya göre daha iyi anlaşıldığı, bunun Türk dilini küçük düşürme de etkisiz bir duruma getirdiği, Türkçenin şu anki haliyle asker lisanı olduğu düşüncesindedir. Mehmet Emin Bey'in şiirleri ise "*Türk'ün kalbine dokunmak*" başarısını gösterdiği gibi Kemal Bey de yazdığı şiirlerle aynı yoldan gitmekle Anadolu'nun hissiyatına hitap etmiştir.²⁰

C. Mecmuada Ordu ve Askerlikle İlgili Olarak Yer Alan Yazılar

Neyyir-i Hakikat'in yayınladığı mecmuada askerlik ve ordu önemli bir yer tutmaktadır. İttihat ve Terakki'nin Makedonya'da yayılmasında III. Ordu'da ve Manastır Askeri İdadisi'nde görev yapan subayların çok önemli rolleri olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Hürriyeti ilan etmesinde ordunun üstlendiği önemli rol de dikkate alındığında, bir yıl sonraki yayında orduya yönelik şiir ve yazıların yer alması normal karşılanmalıdır. Bu yazılar farklı konulardan meydana gelmiştir. Bir taraftan askeri teknolojide meydana gelen gelişmeler yorumlanmış, diğer taraftan askerin hangi özellikleri taşıması gerektiği belirtilmiştir.

Hasan Rıza aynı mecmuada "*Topçu ta'biye-i cedidesi*" başlığıyla topçulukta meydana gelen gelişmelere yer verdiği bir yazı yayınlamıştır. Hasan Rıza'nın yazısı teknik ağırlıklı olmasına karşılık yazıda herhangi bir dipnot kullanılmamıştır. Hasan Rıza silahlar değiştikçe eskilere alışanların "*yeni esliha, eski ta'biye*" dediklerini, bu fikrin herkesin hoşuna gittiğini, ancak bu fikrin dayanağının olmadığını, insanlığın yeni silahlara karşı daha hassas olacağını, birkaç kilometreye kadar etkili olan şarapnelere karşı tedbir alacağını belirtmekte, dolayısıyla "*yeni esliha, yeni ta'biye*" fikrinin doğru olacağını ileri sürmektedir. Hasan Rıza yeni topçuluğun özelliklerini sıralamakta; 4.000 metre

²⁰ Sezai, "Bir Mektub", *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 15-17.

mesafede açığı bir hedef yok edilmekte ya da kullanılamaz hale gelmekte, kalkanlı batarya kalkansız bataryanın altıda biri kadar etkilenmektedir. Kalkanlı bir batarya ancak tam isabetle imha edilebilmekte, top ateşi esnasında sabit durması ve nişan tertibatının gelişmesi sayesinde kapalı olarak çok rahat ateşlenebilen bir bataryadan çıkan dumanı veya tozu görmeyen düşman o bataryayı imha edememektedir. Topçunun asıl vazifesini piyadeye yardımcı olmak şeklinde gören Hasan Rıza, bu vazifeleri taarruzda hücum mıntikasını ateş altına almak, savunmada ise hücum kollarını veya bir taraf piyadesini ateş altına alan veya topçunun görevini yapmasına engel olan düşman topçusuna ateş etmek olarak açıklamaktadır. Hasan Rıza'ya göre eskiden muharebeler biri topçu muharebesi, diğeri buna yardımcı olan piyade muharebesi olarak ikiye ayrılmaktayken, yeni düşüncelere göre topçu ve piyade muharebesi birlikte icra edilmelidir. Artık topçu ateşiyle piyade muharebesinin hazırlanması yerine her iki sınıf vazifelerini beraberce yapmak zorundadırlar. Yine eski askerlik düşüncesinde cephede bulunan bataryalar aynı anda aynı noktaya ateş ederek düşman topçusunu susturması tercih edilirken, artık bunun yerine az bir topçunun seri bir şekilde ateş etmesi yeterli görülmektedir.²¹

Ordu ve askerlikle ilgili diğeri yazı ise Kaleli'de Halil Rüştü tarafından yazılan "*Fezail-i Askeriye*" başlıklı yazıdır. İttihat ve Terakki'nin bünyesinde subayların ağırlığını düşündüğümüzde yazının bu subaylara mesaj vermeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Yazar, 14 Mart 1908 tarihinde yazdığı anlaşılan bu yazıya "*askerlik; gülererek ölmeyi bilmek, ölümlükten gülmektir*" sözüyle başlamaktadır. Halil Rüştü, insan-ı kâmil için en büyük şerefin vatani için gayret etmesi olduğunu belirttikten sonra askerlik mesleğinin sadece vatana taarruz eden düşmanı çok zorlu engelleri aşarak, bin bir tehlike atatarak kovmak olmadığını ifade etmektedir. Asker seferde hiddet ve cesaretiyle öne çıkmalı, barışta ise "*timsal-i latîf-i bilim ve halâvet*" olmalıdır. Dolayısıyla askerinin biri sefere, diğeri barışa ait olmak üzere iki önemli görevi vardır. Asker, kanlı muharebe meydanlarında düşmanın cehennem püsküren toplarına, yıldırımlar yağdıran tüfeklerine, hızla coşup gelen süvarilerine "*sebat ve metanet*" göstermeli, bunun için de yeterli bilimsel ve teknik birikime sahip olmalıdır. Bu dönemde Rusları mağlup eden Japonlara karşı Osmanlı kamuoyunda büyük bir hayranlık vardı. Yazar da "*cihangirlikle geçinen Rusya'yı*" mağlup eden Japonları örnek göstermektedir. Japonlar savaşın başından itibaren mükemmel bir plan yapmışlar ve sadece subayların değil, bir askerinin bile harekât ve manevralarda yanlış bir adım attığı, eksik bir iş yaptığı görülmemiştir. Japonlar "*necabet-i milliye*"nin vatanperverliğe dönüşmesiyle bütün dünyayı kendilerine hayran bırakan bu zaferi kazanmışlardır. Yine Japonların sahip oldukları ahlaki güzellikler de başarılarında önemli bir rol oynamıştır. Yazar, Japonlarla ilgili yaptığı bu tespitlerden sonra sözü Osmanlılara getirerek Osmanlıların asker

²¹ Hasan Rıza, "Topçu ta'biye-i cedidesi", *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 10-13.

yaratılmış bir millet olduklarından söz etmekte ve “*millet-i Osmaniyeye, bir millet-i müsellahadır*” ifadesini kullanmaktadır. Osmanlı askeri bilgi eksikliğine rağmen, şimdye kadar kazandığı zaferlerle bütün medeni dünyanın takdirini kazanmayı başarmıştır. Ancak bundan sonrası için askerinin bu eksikliklerinin mutlaka giderilmesi gerekmektedir. Çünkü bu millet askerleri sayesinde yalnız otuz üç senelik saltanatı değil, yüz elli senelik bir mahrumiyetin getirdiği mağduriyetleri giderecek, mevcut sınırlarını da geçmiş dönemlerdeki sınırlarına kadar genişletecektir. Halil Rüşdü bu hedefleri belirttikten sonra “*Asker, vatanın muhafaza ve müdafaa-i yegânesi, milletin timsal-i mahiyet ve nezâbetidir*” ifadesini kullanır ve askerinin vatani savunmak nasıl vazifesiye terbiye ve ahlakta, fazilet ve meziyette millete karşı örnek tavırlar göstermesinin de vazifesi olduğunu belirtir. Bu konularda askerinin çok dikkatli olması gerektiğini ileri süren Yazar, “*izzet-i nefse sahip olmayan bir milletin izmihlalinin yaklaşmış*” olduğu görüşündedir. Yazara göre, günümüzde askerliğin geldiği noktada asker nasıl ki askerlik mesleğinin her türlü inceliklerini öğrenmek ve tatbik etmek zorundaysa, ahlak ve fazilet yönleriyle de örnek olmalıdır. Aksi durumda böyle birisinin askeri kıyafet giymiş arsız, ahlaksız, şımarık, pespaye çocuklardan farkı kalmayacaktır. Eğer asker bütün bu özelliklere sahip olursa gülerken ölecek, belki de ölümlerini gülecektir.²²

D. Mecmuada Makedonya Meselesine Dair Yer Alan Yazılar

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin III. Ordu mensubu subaylar arasında hızlı bir şekilde yayılmasında bölgede yaşanan gelişmelerin çok önemli etkisi olmuştur. Avrupalılar tarafından “Makedonya” olarak nitelendirilen Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri, Bulgar ve Rum komitecilerin faaliyetlerine sahne olmuş, bir süre sonra da Avrupalı devletler bu sorunu uluslararası platformlara taşımışlardır. Cemiyete mensup gerek subaylar, gerekse diğer kişiler Makedonya konusunda aşırı duyarlı bir hale gelmişler, bölgenin Osmanlı Devleti'nden ayrılması için yapılan çalışmalara büyük bir tepki göstermişlerdir. İttihatçılar, Makedonya meselesinin II. Meşrutiyet'in ilanı ile çözüme kavuşacağını düşünüyorlardı. Nitekim bu mecmuada da bu düşünce doğrultusunda yazılar yer almıştır.

Mecmuada yer verilen “*Rijya ve Hakikat*” adlı yazıda hürriyetin ilanı konu edilmiş ve yazı, bağımsız veya muhtar bir Makedonya kurulması için çalışan unsurlara yönelik olarak kaleme alınmıştır. Bu yazıda; muhtariyetin ilanını haber aldığı halde buna inanmayan ve doğruluğunu araştırmak için kulübe giden Bordanof adında ve Bulgar olduğu anlaşılan bir kişinin yaşadıkları anlatılmıştır. Makedonya sorununun ortaya çıkmasında Bulgar komitecilerinin faaliyetleri düşünüldüğünde yazının amacının, komitecilik faaliyetlerinin bitmesi gerektiği mesajının verilmesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Resneli Niyazi Bey de dağa çıktıktan iki gün sonra 22 Temmuz 1908'de Bulgarlara hitaben Bulgarca bir

²² Halil Rüşdü, “Fezail-i Askeriye”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 22-24.

beyanname dağıttırmiş ve onları hürriyetin ilanı ile birlikte "... *Herkes milliyetini muhafaza, lisanını serbestçe tekellüm...*" edeceğinden faaliyetlerini durdurmaya davet etmiştir.²³ II. Meşrutiyetin ilanı gerçekten de başlangıçta iyimser bir hava meydana getirmiş, özellikle Rumeli'de ırk, din ve dil ayrımı olmaksızın halk birbiriyle kucaklaşmıştır.²⁴

"*Rüya ve Hakikat*" başlığını taşıyan yazıda Bordanof'un yaşadıkları üzerinden Bulgarların artık muhtariyet düşüncesinden vazgeçmeleri gerektiği anlatılmaktadır. Kulübe yaklaştıkça "*Yaşasın Hürriyet! , Yaşasın Muhtariyet*", arada da "*Yaşasın Sultan Hamid*" sözlerini duyan Bordanof'un heyecanı gittikçe artmakta, haberin doğru olduğunu düşünmektedir. Sultan Hamit Makedonya'daki gelişmelerin karşısında duramamış ve muhtar bir idareyi kabul etmiştir. Özellikle tılsımlı "muhtariyet" kelimesini anlamaya çalışan Bordanof, uğrunda senelerdir fedakârlık yapılan, kanlar dökülen bu idealin kanlı bir ihtilale ihtiyaç kalmadan gerçekleşmesine seviniyordu. Bundan dolayı bütün Makedonyalı Bulgarlar sevinçten çıldırıyor ve "*Yaşasın muhtariyet!*" diye bağırıyorlardı. Bu sırada kalabalık arasından Bordanof'un da tanıdığı bir Jön Türk olan Seza yüksek bir yere çıkararak etkili bir sesle konuşmaya başlamış ve "*Aziz vatandaşlarım!*" hitabıyla başladığı konuşmasında halkı sakin olmaya ve daha doğru bir değerlendirme yapmaya davet etmiştir. Seza'nın samimiyetle başladığı konuşması herkesi etkilemiş ve konuşmasının devamında Makedonya'nın muhtariyetle yaşayamayacağını, bölge halkının tamamen birbirine düşeceğini ve daha kanlı olaylar yaşanacağını anlatmıştır. Bordanof bundan sonra muhtariyetin ilanı ile beraber halkın birbirine düştüğünü, bu fırsattan yararlanan yabancı devletlerin Makedonya'yı işgale başladığını, kendisinin de Avusturya'ya karşı Makedonyalı gönüllülerin oluşturduğu bir kuvvetin komutanlığını yaptığını görmektedir. Tüfek sesleri her taraftan duyulmakta, etrafa güller yağmaktadır. Sonunda bir şarapnel parçası da Bordanof'a isabet etmiş ve kendisini derin düşüncelere sevk etmiştir. Bordanof artık şunu anlamıştır: Makedonya, muhtariyetle yaşayabilecek bir memleket değildir. Bölgenin değişik unsurlardan meydana gelmesi ve bu unsurlar arasındaki anlaşmazlıklar, Makedonya'nın muhtar veya bağımsız olarak yaşamasının önündeki en büyük engellerdir. Zaten Makedonya meselesi yaşanan gelişmelerle tamamen bir kördüğümüne dönüşmüş durumdadır. Bordanof bütün

²³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, 4. Baskı, C. I, Kısım: I TTK Basımevi, Ankara 1996, s. 446, ayrıntı için bkz: Ahmed Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, Sabah Matbaası, İstanbul 1326, s. 104-108, Niyazi Bey beyannamenin Bulgarlar üzerinde olumlu etki yaptığını da belirtmektedir, Ahmed Niyazi, *a.g.e.*, s. 108.

²⁴ Ramsaur, *a.g.e.*, s. 156, Ramsaur yaşanan manzarayı Miller'den aktarmaktadır. Bkz: William Miller, *The Ottoman Empire and its Successors, 1801-1927, with an Appedix*, Cambridge 1936, s. 476. Manastır'da hürriyeti ilan eden beyannamenin okunmasıyla birlikte yaşananlar için Bkz: Abdülmecid Fehmi, *Manastır'ın Unutulmaz Günleri*, Yayına Hazırlayanlar: Ayşe Şen, Ali Birinci, Akademi Kitabevi, İzmir 1993, s. 6-12, Ahmed Refik, *a.g.e.*, s. 92-97.

bunlardan sonra Makedonya'nın maddi ve manevi olarak ne kadar acınacak bir duruma düştüğünü, ahlaksızlık ve fenalığın ne kadar yayıldığını, komite adı altında pek çok kötülükler yapıldığını, tutulan yolun ne kadar yanlış olduğunu düşünmekte ve şu sonuca varmaktadır: Makedonya, ancak hür ve meşruti Osmanlı idaresi altında devam edebilir. Bordanof diğer Bulgar komitelerinden ayrılmaya karar vererek bir beyanname kaleme almış ve beyannamenin başına da "Ne istiyoruz? Ne istemiyoruz? Muhtariyet mi? Meşrutiyet mi?" yazmayı uygun bulmuştur.²⁵

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Manastır'da yayınlanan Neyyir-i Hakikat, yayınladığı mecmuada Manastır'a önemli bir yer ayırmıştır. Yusuf Sadeddin tarafından yazılan "Manastır Vilayetine Tarihi, Etnoğrafı, Ümrani ve Siyasi Bir Nazar" adını taşıyan yazıda Manastır vilayetiyle ilgili bilgiler verilmiştir. Manastır'ın tarihine ait bilgilerle başlayan yazı, daha sonra Makedonya sorununun ele alındığı bir yazıya dönüşmüş ve nüfus istatistiklerine yer verilmiştir. O dönemde bölgede yaşanan gelişmeler ve uluslararası müdahaleler göz önüne alındığında, Neyyir-i Hakikat'in böyle bir yazıya yer verme nedeni kolayca anlaşılabilir. 1878'de özerk Bulgar prensliğinin kurulmasıyla büyük bir başarı kazanan Bulgarlar, bununla yetinmemişler, ortaçağdaki Bulgar Devleti'nin sınırları içinde yer alan Makedonya'ya da göz dikmişlerdi. Bulgarların bu politikaları Sırp ve Yunan milliyetçilerini de rahatsız etmiş, böylece bu problem bir Avrupa meselesi haline gelmişti.²⁶

Yusuf Sadeddin yazının girişinde; Yunanlıların bölgede ilk yerleşen halkın kendi ataları olduğunu iddia etmelerine rağmen bunun doğru olmadığını ve bölgede yaşayanların asıl Arnavutların ataları sayılması gerektiğini, bu kavmin de Arı ırka mensup ve Batı Asya'dan gelme olduklarını ileri sürüyordu. Bu topluluk daha sonraki yüzyıllarda değişik bölgelere göç ederek Trakyalıları, Frigyalıları, İlliryalıları ve Makedonyalıları oluşturmuştu. Bu gruplar içinde sadece İlliryalıları dil ve ırklarını korumuşlar, zamanla da Ariyan kelimesinin dönüşümüyle "Albiyan-Arnauvud" şeklinde adlandırılmışlardır. 11. yüzyıla kadar bölge Epir krallarının egemenliğinde kalmış, daha sonra da Doğu Roma İmparatorluğu egemenliğine girmiş, sonraki dönemlerde Napoli ve Venedik'in istilasına uğramıştır. Bölgede daha sonra başlayan Slav istilası, dağlardan dolayı iç kesimlere kadar girmemiş, Venedik ve Napolililer de sahilden sonra iç kesimlere doğru işgallere devam etmediklerinden İllirya kıtası lisan ve kavim olarak kendi

²⁵ "Rüya ve Hakikat" , *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 18-21, mecmuada ilgili sayfanın son bölümü silinmiş olduğundan yazarını tespit edemedik.

²⁶ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 1, bir başka çalışma için bkz: Meltem Begüm Saatçi, *Makedonya Sorunu (1908-1913)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Antalya 2004.

varlığını devam ettirme imkanı elde etmiştir. Hicri 8. yüzyıldaki Osmanlı fetihleri ile de bölgedeki keşmekeş sona ermiştir.²⁷

Yusuf Sadeddin bundan sonra Makedonya ile ilgili bilgiler vermekte ve bu bölgenin doğal sınırlarının coğrafyacı ve tarihçilerce kesin olarak çizilemediğini, bölgenin güneyde Olimpos Dağları, batıda Pindus, kuzeyde Şar ve doğuda Rodop Balkanlarıyla çevrili olduğunu ve böylece Manastır vilayetinin büyük bir kısmının Makedonya’da bulunduğunu belirtmektedir. Yunan tarihçileri ve onlardan etkilenen yazarlar ise Makedonya’yı eski Yunan’ın kuzeyinde kurulmuş bir Yunan hükümeti olarak tarif etme gayripliğini göstermekte iseler de, aynı kitaplarda “*Makedonya*” isminin nereden geldiğinin belli olmadığı belirtilmiştir.²⁸ Yazara göre; aynı eserlerde Makedonya ahalisinin Helenlerden olduğu, ancak hakiki Helenlerin bunları “*nimvahşi*” olarak değerlendirdikleri bilgisi de yer almıştır. Makedonya tarih boyunca Yunanlıların taarruz hedefinde yer almıştır. Makedonya’da ilk hükümetin Argos kralı tarafından M.Ö. 7. yüzyılda buraya göç ettirilenler tarafından kurulduğu, ancak üç yıl sonra Persler tarafından ortadan kaldırıldığı anlaşılmaktadır. İranlılardan sonra Filip hükümdarlığında bir idare kurulmuş ve Büyük İskender’le birlikte güçlü bir imparatorluk ortaya çıkmış, ancak İskender’in vefatıyla imparatorluk parçalanmıştır. Daha sonra 4. yüzyılda Doğu Roma egemenliğine giren Makedonya bu dönemde büyük karışıklıklar içinde kalmış ve Slav unsurlardan Sırp’ların hükümdarları Duşan zamanında bağımsız olmalarıyla Sırp hakimiyeti başlamıştır. Yazar Makedonya’nın tarihini bu şekilde açıkladıktan sonra bölgede Türkçe, Rumca, Ulahça, Arnavutça, Bulgarca gibi farklı dillerin konuşulmasının da farklı devletlerin egemenliğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Yusuf Sadeddin özellikle Makedonya’nın bir Yunan toprağı olduğu iddiasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Bölgenin hiçbir zaman Yunan hâkimiyetine girmediğini ve zaten Sırp ve Bulgar egemenliğinin çok kısa bir süre devam ederek bir saman alevi gibi parlayıp söndüğünü belirtmektedir. Hatta bir Fransız deniz subayının da Makedonya sorununu inceleyen bir eser kaleme aldığını, eserinin sonunda da asıl hak sahibinin de beş buçuk asırdan beri kesintisiz bir şekilde bölgede hâkimiyet kuran Osmanlıların olduğunu söylediğini ifade etmektedir.²⁹ Fransız lügatlerinde de bölgenin sürekli farklı milletlerin istilasına uğramasından dolayı bir çeşit salataya benzetildiğini belirten Yazar, Fransızların da karışık bir konuyu açıklamak için “*bir çeşit Makedonya*” şeklinde bir deyim kullandıklarını, zaten bu kargaşadan dolayı da Avrupa devletleri Reval mülakatına kadar bu “*lezîç salatanın tadına bakmaya*” cesaret edemediklerini belirtmektedir.³⁰ Yazara göre; Makedonya’da yaşayan

²⁷ Yusuf Sadeddin, “Manastır Vilayetine Tarihi, Etnoğrafı, Ümrani ve Siyasi Bir Nazar”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 26-28.

²⁸ Makedonya ismi, tamamen keyfi bir değerlendirmeye coğrafi bir terim olarak 19. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır, Adanır, *a.g.e.*, s. 2.

²⁹ Yusuf Sadeddin, *a.g.m.*, s. 28-30

³⁰ Yusuf Sadeddin, *a.g.m.*, s. 30, Ahmet Altuntaş, “Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, Afyon 2005, s. 70.

çeşitli milletler kendi aralarında bir türlü kaynaşmamışlar, bu fırsat ancak 10 Temmuz inkılâbıyla bir lütuf olarak ortaya çıkmıştır. Artık Makedonya’da yaşayan milletlerin Osmanlı birliği altında birbirleriyle kaynaşmaktan başka bir çareleri kalmadığı anlaşılmıştır. Yazar, bu tespitlerden sonra Makedonya’yı oluşturan milletlerin nasıl ve ne kadar uyum içinde olacaklarını incelemek gerektiğini, bunun için de nüfusun dağılımıyla ilgili rakamların dikkate alınmasının zorunlu olduğunu, ancak bu istatistiklerin bir kısmının sağlıklı olmadığını belirtmektedir. Özellikle Ortodoksluğun asırlardır Rum Patrikhanesi’nin tekelinde kalmasından dolayı bölgedeki Hıristiyanların Rumca ayin yaptıklarını, kendi dillerinde eğitim ve öğretimden mahrum kaldıklarını ifade etmektedir. Bu nedenle ana dilleri; Arnavutça, Bulgarca ve Ulahça olan binlerce halk Patrikhane’ye bağlılıklarından dolayı Rum olarak sayılmaktadır.³¹ Bu dönemde özellikle Ulahlar kendi dillerinde ayin yapmak ve kendi kiliselerini kurmak istiyorlardı. Osmanlı yönetimi ise Ulahlara bu hakların tanınmasının Rumları Bulgarlara yakınlaştıracığından endişe ediyordu. Rumlar da Ulahları tamamen asimile etmeye çalışıyorlardı. Osmanlı Devleti 1905 yılında Ulahları ayrı bir cemaat olarak kabul etmiş ve bu durum Rumların daha farklı asimile politikaları izlemeleriyle sonuçlanmıştır.³²

Yusuf Sadeddin’e göre; artık yeni meşrutiyet hükümeti; herkese “*serbest-i tam itikad ve vicdan*” hürriyetini getirmiş, Bulgar kilisesi ve Şam’da oluşturulan Arap kiliselerine yeni haklar tanınmış, hatta Arnavut ve Ulah metropolitlikleri de bir oldubittiyle ortaya çıkmıştır. Böylece Osmanlı ülkesinin Ortodoksları kendi hür iradeleriyle bağlı oldukları kiliseleri seçmiştir. Bundan sonra Patrikhane de sadece Rumların emrinde olmak yerine, Ortodoksluğun “*viddi ve bitaraf reis-i ruhanisi*” olarak tanınacak ve böylece gerek Osmanlı, gerekse Patrikhane menfaatlerine uygun olarak varlığını devam ettirecektir. Yusuf Sadeddin bundan sonra Manastır’ın nüfusuyla ilgili bilgiler vermektedir. Yazar, nüfusu bir tablo şeklinde şu şekilde vermiştir.

Tablo 1: Manastır vilayetinin nüfus dağılımı³³

Patrikhane’ye bağlı olanlar	309.000
Ulah dilinde ayin yapanlar	11.000
Sırp dilinde ayin yapanlar	20.000
Bulgar Eksarhlığı’na bağlı olanlar	178.000
Museviler	8.000
Müslümanlar	50.900
TOPLAM	1.035.000

³¹ Yusuf Sadeddin, a.g.m., s. 30-31.

³² Ali Arslan, “Makedonya’da Rum-Ulah Çatışması”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 4, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 1-26.

³³ Yusuf Sadeddin, a.g.m., s. 32.

Yusuf Sadeddin Manastır vilayetine ait herhangi bir tarih ve kaynak belirtmeksizin bu rakamları vermektedir. Manastır'ın 1906-1907 nüfus sayımında toplam nüfusu 824.828, Rumların nüfusu da 286.001 olarak hesaplanmıştır.³⁴ Buna karşılık Yazar, Patrikhane'ye bağlı Ortodoksların içinde yer alan 130.000 Hristiyan'ın bir kısmının aslında Bulgar, Ulah ve Arnavutlardan oluştuğunu, dolayısıyla Rumların nüfusunun ancak 179.000 olduğunu savunmaktadır. Yazar, vilayetin doğu ve güneyinde bulunan ve "Konya" denilen Müslüman unsurlarının Konya Türklerinden, batı ve güneyde bulunanların bir kısmının da Arnavutlardan oluştuğunu, Bulgarca konuşan birkaç köy ve güneyde de Rumca konuşan birkaç köy olduğunu belirtmektedir. Ancak Müslüman unsurlar hiçbir zaman konuştukları dillere göre ayrı bir ideal peşine düşmemişler, birbirleriyle dini bağlarını devam ettirmişlerdir. Ulahlar ve Musevilerin Osmanlıların zararına faaliyetleri olmamış; Bulgar, Rum ve Sırlar da siyasi hareketlere kalkışmışlarsa da hiçbir zaman halkın çoğunluğunun desteğini alamamışlardır. Yazara göre nüfusla ilgili rakamlar incelendiğinde hiç kimsenin Manastır vilayetiyle ilgili bir emelinin olmasının doğru olmayacağı açıkça görülmektedir.

Tablo 2: Üç vilayete ait nüfus istatistikleri³⁵

Üç vilayetin nüfusu	Alman-Oestreich	Rum-Nikolaides (Cleantes)	Bulgar-Kınçov	Sırp-Gopçeviç
Türkler	250.000	576.000	489.000	231.000
Bulgarlar	2.000.000	404.000	1.184.000	57.000
Sırlar	0	700	2.048.000	0
Rumlar	200.000	606.000	222.000	201.000
Arnavutlar	300.000	0	124.000	165.000
Ulahlar	100.000	41.200	77.000	74.000
Museviler vs.	0	91.000	147.000	100.000
Toplam	3.150.000	1.818.200	2.203.700	2.876.000

Yusuf Sadeddin, o dönem genellikle tercih edilen "vilâyat-ı selâse" yerine "üç vilayet" tabirini kullanarak Alman, Bulgar, Rum ve Sırlar tarafından yayınlanan yukarıdaki istatistiklere yer vermiştir. Yazar, Makedonya'nın Osmanlı toprağı olarak kalması düşüncesini savunmak üzere önce farklı araştırmacı ve yazarların yayınladıkları istatistiklere yer vermiş ve daha sonra resmi istatistikle karşılaştırmıştır. Gerek yabancı yazarlara ait istatistik, gerekse resmi istatistik tablo şeklinde verilmiştir. Yusuf Sadeddin'in yer verdiği istatistiklerden K. Oestreich'in istatistiğı *Geographische Zeitschrift (1904)* dergisinde yayınlanmıştır. Oestreich Müslüman Slavlar olarak 500.000 nüfus gösterdiği halde Yusuf

³⁴ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, 2. Baskı, s. 348-349.

³⁵ Yusuf Sadeddin, a.g.m., s. 34.

Sadeddin ilginç bir şekilde bu rakamları toplayarak vermiştir. Bir etnoğrafyacı olan Vasil Kınçov'un istatistiği ise *Makedonija. Etnografija i Statistika, Sofya (1900)* adlı eserde yayınlanmıştır. Günümüz Makedon tarih yazıcılığında da bu rakamlar gerçeğe en yakın olarak kabul edilmektedir. Kınçov'un asıl istatistiğinde Müslüman ve Hıristiyanlar milletlerine göre ayrı verildiği halde Yusuf Sadeddin sadece milletlere göre bir ayırım yapmıştır.³⁶

Yazar bu istatistikleri verdikten sonra son sayıma göre üç vilayetin resmi nüfusunu şu şekilde göstermektedir:³⁷

Tablo 3: Üç vilayetin resmi nüfusu

Vilayet	Kosova	Manastr	Selanik
Saire	10.000	8.000	60.000
Rum	0	309.000	311.000
Bulgar	192.000	178.000	244.000
Ulah	0	11.000	22.000
Sırp	187.000	20.000	0
İslam	676.000	509.000	531.000
Yekün	1.065.000	1.035.000	1.268.000

Yusuf Sadeddin'in verdiği rakamlar Hüseyin Hilmi Paşa'nın sayımıyla tam olarak uyuşmamaktadır. Makedonya'nın nüfusu, bölgenin müfettişliğini yapan Hüseyin Hilmi Paşa tarafından 1904 yılında yaptırılan nüfus sayımına göre farklı hesaplanmıştı. Müslümanlar: 1.508.507, Bulgarlar: 896.497, Rumlar: 307.000, Sırp: 100.717, Ulahlar: 99.000 olup toplam 2.911.721 olarak hesaplanmıştı ve nüfusun % 51,8'ini Müslümanlar, % 48,2'sini gayrimüslimler meydana getiriyordu.³⁸

Mecmuada Makedonya meselesiyle ilgili diğer yazı, "*Manastr beldesine tuhfe-i ziyaretim yabut 10 Temmuz merasiminde Manastr'da*" başlığını taşımaktadır. Bu yazının bir azınlık mensubu olan Bafıralı Doktor Yanko tarafından kaleme alınması; İttihatçıların Makedonya meselesindeki yaklaşımlarını, din veya ırk farkı olmaksızın Cemiyet mensuplarına benimsettiklerinin de bir göstergesi kabul edilebilir. Bu yazının amacı Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı Devleti ve Makedonya meselesine yaklaşım tarzlarını ortaya koymaktır. Yukarıda belirttiğimiz gibi İttihatçılar II. Meşrutiyet'in ilanı öncesinde Makedonya meselesinde çok duyarlı bir politika izlemişlerdir. Nitekim Cemiyetin Paris merkezi bu konuda Selanik'e yazılar göndermiş ve bu konuda takip edilmesi

³⁶ Adanır, *a.g.e.*, s. 7, Yusuf Sadeddin Gobçeviç'in rakamlarında da yanlışlık yapmış, 1.450.000 olarak verilen Sırp nüfusu belirtmemiştir, Bkz: Altuntaş, *a.g.m.*, s. 73.

³⁷ Yusuf Sadeddin, *a.g.m.*, s. 33-34.

³⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 8, 2. baskı, TTK, Ankara 1983, s. 148, Hacısalihoglu, *a.g.m.*, s. 440, 1906-1907 nüfus sayımındaki rakamlar için bkz: Karpat, *a.g.e.*, s. 346-348.

gereken yollarla ilgili görüşlerini bildirmiştir.³⁹ Resneli Niyazi Bey de hatıratında İttihat ve Terakki'nin "*düvel-i muazzama*"ya gönderdiği beyannamenin bir suretini yayınlamıştır.⁴⁰

Bafralı Doktor Yanko, yazısının başında bir şeyler yazmak için ne zaman kalemi alsa hemen aklına Makedonya'nın geldiğini belirtmekte, hatta Sabah gazetesinde de yazarken yine Makedonya hakkında bir şeyler yazma lüzumunu hissettiğini, fırsat düştükçe yine aynı konuya eğilmekten kendini alamadığını belirtmektedir. Yanko iznini Manastır'da geçirmek amacıyla "*inkılâb-ı hayriyemiz'in sene-i devriyesine müsadif 10 Temmuz merasim-i milliyesini*" burada yaşamak istemiş, dört beş gündür misafir olduğu Manastır'da Neyyir-i Hakikat'i ziyarete gitmiştir. Gazetenin başyazarı Kemal Bey de Yazar'a yayınlamayı düşündükleri "*nüsha-i mümtaze*" hakkında bilgi vermiş, kendisinden de bir yazı istemiş ve bunun üzerine bu makale kaleme alınmıştır. Yanko makalesinde bir yıl önce üç vilayeti gezdikten sonra Fransız yazar René Pinon'un yazılarından hareketle Avrupalı devletlerin Makedonya ile ilgili emellerine yer vermenin uygun olacağını belirtmiştir. Yazar sırasıyla büyük devletlerin Makedonya ile ilgili politikalarını değerlendirmiştir.⁴¹ İttihat ve Terakki yönetimi II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Avrupa devletlerinin desteğini aldığını düşünüyor ve İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya ile dostça münasebetler kurmaya çalışıyordu.⁴² Yanko da yazısında bunu vurgulamakta, Avrupa'nın büyük devletlerinin artık Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca politikalar izlemekten vazgeçtiklerini iddia etmekteydi.

Yanko, Pinon'un eserinden Almanya ile ilgili olarak şu bölümü nakletmektedir: İngiltere temsilcisi Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğini devam ettirmesi esaslarını Prens Bismark'a kabul ettirmiştir. Bu kongreden itibaren Almanya, bunları Şark politikasının esasları olarak kabul etmiş ve hatta Osmanlı Devleti'nin himayesi şeklinde politikalar izlemeye başlamıştır. Almanya Osmanlı Devleti ile dostluğunu geliştirirken bu sayede iktisadi faaliyetler de gelişmiş, bu faaliyetler özellikle Asya topraklarında yoğunlaşmıştır. Almanya Osmanlı ülkesindeki demiryollarının genişletilmesi işini de üstlenmiş, böylece hem kendi ticaretini geliştirme

³⁹ Bayur, *a.g.e.*, s. 414-421, Makedonya meselesi ve İttihatçılarla ilgili bir çalışma için bkz: Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri 1903-1908*, Alfa Yayınları, İstanbul 1995.

⁴⁰ Ahmed Niyazi, *a.g.e.*, s. 51-60.

⁴¹ René Pinon 1870-1958 yıllarında yaşamış ve Osmanlı Devleti ile ilgili iki eseri yayınlamıştır. Bunlar *L'Europe et l'Empire Ottoman* (Paris, éd. Perrin, 1909) ve *L'Europe et la Jeune Turquie* (Paris, éd. Perrin, 1911) adlı eserleridir, Pinon ayrıca "La question de Macédoine. I. Les nationalité, II. Les Réformes", *Revue des deux Mondes*, 15 Mayıs 1907, s. 331-387 ve 1 Haziran 1907, s. 659-688." makalelerinde Makedonya meselesini incelemiştir. Adanır, *a.g.e.*, s. 299.

⁴² Hasan Ünal, "İttihat ve Terakki ve Dış Politika", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 13, Ankara 2002, s. 212-227.

imkânını elde etmiş, hem de Osmanlı Devleti'nin bir savaş durumunda ihtiyaç duyduğu askeri ve lojistik nakliyyeyi yapmasına zemin hazırlamıştır. Almanya'nın bu stratejilerinde ne kadar samimi olduğunun en önemli göstergesi ise Makedonya ile ilgili politikasıdır. Almanya Makedonya konusunda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması endişesine sahip olsa da, Avrupa devletleri arasındaki ahengi bozacak davranışlardan kaçınmaya çalışmaktadır. Makedonya ıslahatında Osmanlı Hükümeti'ni gücendirmeyecek bir politika izlediğinden, İstanbul'da bu politikası takdirle karşılanmakta, Makedonya'da silaha başvuran çeteler de Almanlardan bir beklentiye girmemektedirler. Almanlar Makedonya'nın bulunduğu kritik ortamdan dolayı Asya kıtasına yönelmeyi ve öncelikle iktisadi menfaatlerini öne çıkarmayı tercih etmektedirler. Ancak ileride elverişli bir ortam oluştuğunda siyasi ve askeri menfaatlerini elbette öne sürmekten çekinmeyeceklerdir. Pinon'a göre Almanların Osmanlı Devleti ile ilgili politikalarının hedefinde "*kuva-i Osmaniye ile nüfuz-ı İslam'ı Cermen politikasına hadım bir şekle*" çevirme ümidi bulunmaktadır.⁴³

Dönemin diğer güçlü devleti de İngiltere idi. İttihatçılar Meşrutiyetin ilanından sonra İngiltere'nin desteğini almaya çalışmışlardı.⁴⁴ Yanko, İngilizlerin Ayastefanos Antlaşması ile oluşturulan "*Büyük Bulgaristan*" fikrinden Berlin Kongresi'nde vazgeçen siyasetçilerini tenkit ettiklerini ve Rusya ile Almanya'nın takip ettikleri politikanın ancak "*Büyük Bulgaristan*" ile engellenebileceğini düşündüklerini belirtmektedir. Bundan sonra İngiltere'nin temel politikası Gladston tarafından ifade edilen "*Makedonya Makedonyalılarıdır*" düsturu olmuştur. İngiltere'nin asıl dış politikası Asya ve Afrika üzerinde yoğunlaşsa da, Balkanlarla ilgilenmeye devam etmekte, özellikle Bulgar ve Romen hükümetleriyle dostça münasebetler geliştirmektedir. Hatta İngiltere, Sırbistan'la bir süre kesilmiş olan diplomatik ilişkilerini yeniden kurmuş ve Sırpları Avusturya'ya karşı desteklemeye başlamıştır. İngiltere'nin Makedonya ve Balkan politikası tek bir cümleyle özetlenebilir: Balkan hükümetlerinin Alman nüfuzu altına girmesini önlemek.⁴⁵

Yanko, Almanya ve İngiltere'nin politikalarından sonra Rusya'nın Balkanlarda birkaç yüzyıldır birinci derecede rol oynadığını, kendisine hedef olarak Balkanlardaki Hıristiyanların Osmanlı nüfuzundan çıkarılmasını seçtiğini, 1877-1878 Savaşı'nda Balkanlarda elde ettiği nüfuzunun Berlin Kongresi'ndeki siyasi mağlubiyetle azaldığını belirtmektedir. Rusya'nın sonraki yıllarda Romanya ve Bulgaristan ile ilişkileri zayıflamışsa da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkan siyasetine paralel politikalar izleme ihtiyacı

⁴³ Yanko, "Manastır beldesine tuhfe-i ziyaretim yahut 10 Temmuz merasiminde Manastır'da", *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 38-40, Makedonya sorununda büyük devletlerin politikaları için bkz: Saatçi, *a.g.t.*, s. 21-26.

⁴⁴ Ünal, *a.g.m.*, s. 217-218.

⁴⁵ Yanko, *a.g.m.*, s. 40-41.

hissetmiştir. Çünkü gerek iç politikadaki problemler, gerekse Uzakdoğu'da Japonya ile girdiği savaş, Balkanlar'daki etkisinin azalmasına neden olmuştur. Rusya son zamanlarda Almanya ile de yakınlaşma politikası izlemeye başlamıştır. Bu politikanın Balkanlar ve Makedonya'ya etkilerinin şu anda tahmin edilmesi ise mümkün değildir.⁴⁶

Yanko daha sonra Pinon'un Avusturya ile ilgili değerlendirmelerine yer vermektedir. Avusturya-Macaristan'ın Balkan yarımadasında kurulacak devlet veya devletlerin Akdeniz'le bağlantısını kesmekten çok tedirgin olduğunu, Ayastefanos'ta oluşturulan Büyük Bulgaristan'ın Berlin Kongresi'nde üçe bölünmesinden en çok memnun olan devletin Avusturya olduğunu, eğer Makedonya Balkan devletlerinden herhangi birine, özellikle Bulgaristan'a verilecek olursa bundan da en çok Avusturya'nın rahatsız olacağını belirtmektedir. Avusturya, bu konuda o kadar hassastır ki, Osmanlı Devleti egemenliğinde muhtar bir Makedonya'ya bile karşı çıkacaktır. Avusturya'nın bölgeye yönelik asıl hedefi; Bosna'dan Selanik'e kadar olan bölgenin Avusturyalı müşavirler vasıtasıyla ıslahatlar yapılmış şekliyle Osmanlı Devleti egemenliğinde devam etmesidir. Avusturya'nın Selanik'e kadar olan Makedonya bölgesine egemen olma şeklindeki politikasından endişeye de gerek yoktur. Avusturya bölgede savaş yoluyla değil, siyaset yoluyla etkili olmaya çalışmaktadır.⁴⁷

Yanko bundan sonra son yıllarda Osmanlı Devleti'ne yönelik emeller besleyen devletlerden birinin de İtalya olduğunu; özellikle Doğu Akdeniz'i yayılma alanı olarak gördüğünü ve bundan dolayı da gerek İngiltere, gerekse Avusturya ile bazen problemler yaşadığını belirtmektedir. İtalya bir taraftan Trablusgarp'ı ele geçirmeyi amaçlamakta, diğer taraftan Latin Katoliklerinin himayesini üstlenmeye çalışmakta, Adriyatik Denizi'ni de bir İtalyan denizi yapmak için Arnavutluk sahillerine egemen olmak istemektedir. İtalya'yı yöneten hanedan ile Karadağ ve Sırp hanedanları arasında yakın bağlar vardır. Romanya ile Latinlikten dolayı iyi ilişkiler kurmaya çalışan İtalya'nın Yunanistan'la da ilişkileri gayet iyidir. İtalya Osmanlı ülkesindeki gelişmeleri yakından izlemekte, Makedonya'da muhtar bir rejim kurulacak olursa zayıf bir ihtimal de olsa, bunun başına bir İtalyan atanmasını sağlayarak bölgede nüfuzunu artırmayı arzu etmektedir. İtalya Osmanlı ülkesindeki okullarının sayısını artırmak için çalışmakta, bunların Katolik mezhebinden olmasına dikkat etmekte, İstanbul'a göndereceği elçiyi bile dindar Katoliklerden seçmektedir.⁴⁸

Yanko, Pinon'un eserinden son olarak Fransa'nın emellerine yer vermektedir. Fransa Makedonya politikasında bir taraftan Rusya, diğer taraftan da Avusturya'yı küstürmeme politikası izlemeye çalışmaktadır. Fransa'nın yüzyıllardır politikası Osmanlı padişahı ile dostluğunu devam ettirmek ve

⁴⁶ Yanko, a.g.m., s. 41.

⁴⁷ Yanko, a.g.m., s. 41-42.

⁴⁸ Yanko, a.g.m., s. 42-43.

Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygı göstermek olmuştur. Fransa Makedonya'daki bütün milletleri memnun edecek bir ıslahat politikasını desteklemekte, fakat Osmanlı Devleti'nin karşı çıkacağı bir çözümü de desteklememektedir. Pinon'a göre Osmanlı ülkesinin her yerine dağılmış Fransız sermayesi ve Fransızların buradaki konumlarından dolayı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması Fransa'nın temel politikası olmuştur. Fransa bütün şarkta Fransızcanın uluslararası dil olmasından memnuniyet duymakta ve Katolikleri himaye etme politikasını da devam ettirmek istemektedir. Balkan yarımadasındaki milletlere de fırsat buldukça yardım etmek istemekte, ancak bu milletlerden birisi Osmanlı menfaatlerine uygun olmayan davranışlara girerse, Fransa'nın çıkarları da tehlikeye düşeceğinden gelişmelere seyirci kalmak istememektedir. Fransa Makedonya'daki ıslahat projesine desteğini devam ettirmeyi arzu etmekte, ancak Osmanlı Devleti'nin topraklarına göz dikenlerin de yanında yer almayı düşünmemektedir.⁴⁹

Yanko, "Düvel-i Muazzezama"nın Osmanlı Devleti'ne ait politikalarını Pinon'un eserinden hareketle özetledikten sonra "Ey vatandaşlar! Ey bu barik toprakların meşru sahipleri!" şeklinde bir hitapta bulunmakta ve görüldüğü gibi büyük devletlerin Makedonya kıtasının Osmanlı Devleti dışında bir devlete verilmesinden yana bir politikaya sahip olmadıklarını belirtmektedir. Yanko'ya göre, eskiden Yıldız'ın zulmünden, Babıâli'nin sessizliğinden şikâyet edilmekteydi. Bu şikâyetler o zaman haklı olsa da, artık "meşrutîyetin samimî aştığı, hürriyetin cidden meftunu" bir padişah ve "Meclis-i Milîmîzîmî itimadına mazhar" bir hükümet ve "Meclis-i Millî" bulunduğu göre şikâyet etmeye kimsenin hakkı yoktur. Zaten Avrupa devletleri de Osmanlı Devleti'nden önemli adımlar atmasını beklemekte, hatta bu girişimleri desteklemektedir. Bundan sonra yapılması gereken ayrılıklara son vermek, birlik ve beraberlik içinde yaşamak, "yek cihet, yek abenk" olmaktır. Çünkü Türkiye için bundan sonra tek kurtuluş "ittihad" etmektir. Yanko yazısına; "İstikbalimiz emindir ve istikbal bizimdir. Fakat ittihad, yine ittihad, daima ittihad" sözleriyle son vermektedir.⁵⁰ Yanko'nun dönemin güçlü devletlerinin Makedonya meselesindeki yaklaşımlarını Pinon'dan hareketle olumlu olarak görmesi, İttihatçıların da aynı dönemde bu şekilde düşündüklerinin bir göstergesi sayılabilir.

Neyyir-i Hakikat'in ilavesinde yer alan yazılardan birisi de Bedii Nuri tarafından yazılan "Merkez-i Hürriyet ve Merkez-i Siyaset" adlı bir makaledir. Bu yazının amacının mecmuada yer alan diğer bazı yazılarda olduğu gibi, İttihatçıların önemli bir merkezi olan Manastır'ı öne çıkarmak olduğu anlaşılmaktadır. Bedii Nuri'ye göre 20. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde siyaset merkezi ve hürriyet merkezi olarak iki şehir öne çıkmıştır. Siyaset merkezi dört buçuk asırdır Osmanlılara başkentlik yapmasına rağmen, otuz üç yıldan beri

⁴⁹ Yanko, a.g.m., s. 43-44.

⁵⁰ Yanko, a.g.m., s. 44-45.

Osmanlı milletini esir eden İstanbul'du. Bedii Nuri burada İstanbul yerine "Bizans" adını kullanmayı uygun görmekte ve Balkan zirvelerinde ortaya çıkan hürriyet merkezi olan Manastır'la karşılaşmaktadır. Artık milletin iki "keble-i tevcihi" vardır. Siyaset merkezi yani İstanbul, son otuz üç yılda gaddarlığın, istibdatın ve zulmün temsilcisi olmuştur. Hürriyet merkezi ise bu istibdat rejimine karşı mücadele etmiştir. Bu mücadele; hak ile batılın, zulüm ile adaletin, eski ile yeninin mücadelesi şeklinde olmuştur. Bu aşamada siyaset merkezinin galip gelmesi devrini tamamlamış bir düzenin devam etmesi, hürriyet merkezinin üstünlüğü ise yeni bir düzenin kurulması anlamına geliyordu. Osmanlı toplumu asırlardır devam eden gelişmelerden sonra yeni bir inkılâba hazırlanmaktaydı. Son zamanlarını yaşayan kötü idare, artık yıkılma safhasına girmiş durumdaydı. Son aşamada hürriyet merkezinin darbelerine dayanamayan siyaset merkezi yıkılmış, ufuklarda hürriyet ve adalet ortaya çıkmıştır. Bütün Osmanlı ülkesi de bir anda Manastır ve Selanik'te yaşanan gelişmeleri takibe başlamış, bütün medeni dünya hürriyet kahramanlarını alkışlamıştır. Artık burası "Osmanlılığın bir müncisi, bir halaskârı olmak üzere" insanlık tarihinde önemli bir yer edinecektir. Bedii Nuri son bölümde "arşın yürekli kahramanlar" olarak gördüğü hürriyet kahramanlarına seslenmekte ve bu gelişmeler yaşanmadığı takdirde bir sonucun çıkmayacağı düşüncesini ileri sürmektedir. Yazar bu açıklamalardan sonra şu ifadeyi kullanır: "Evet, İstanbul Osmanlılığın merkez-i siyaseti ise, Manastır'ımızda aynı Osmanlılığın merkez-i hürriyetidir". Manastırlılar böyle bir harekete kucak açmakla Osmanlılığı iki defa ölümden kurtarmış ve bütün milletin saygı ve güvenini kazanmışlardır. Her ne kadar Osmanlılığın görünüşteki merkezi İstanbul olsa da, aslında gerçek merkezi Manastır, Selanik, Serez veya Firzovik'tir. Bedii Nuri hürriyet kahramanlarını "Mebdi-i hürriyet" olarak isimlendirdiği gibi, bu şehirleri de "Mebdi-i hürriyet beldeler" olarak isimlendirmiştir.⁵¹

Mecmuada yer alan son yazı Manastırlı Mustafa Hilmi tarafından 23 Temmuz 1909 tarihinde Hanlarönü'nde kaleme alınan "Müstakbel Meşrutiyet'e" ithaf edilen "Peri-i Hürriyet" adlı yazıdır. Mustafa Hilmi bu yazıda zulümlerin, bir periye benzettiği hürriyetin gelişiyiyle sona erdiğini edebi bir dille anlatmıştır. Mustafa Hilmi bu yazısında korkunç zulümlerden sonra karanlığı dağıtan fecir ışıklarıyla birlikte ortaya çıkan Hürriyet Perisi'nin etrafına ışıklar saçtığını, böylece fırtınalı havanın ve korkunç bulutların yerini Neyyir-i Hakikat (Hakikat Güneşi)'in aldığını belirtmiştir.⁵²

⁵¹ Bedii Nuri, "Merkez-i Hürriyet ve Merkez-i Siyaset", *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 46-47.

⁵² Manastırlı Mustafa Hilmi, "Peri-i Hürriyet", *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 48, Ömer Seyfettin ve Ahmet Haşim'in hürriyeti periye benzeten şiirleri için bkz: Hakan Sazyek, "II. Meşrutiyet'in İlanı ve Şiirimizdeki Yankısı", *Türkoloji Dergisi*, C. 11, S. 1, 1993, s. 263-281.

E. Mecmuada Yer Alan Şiirler

Mecmuada çeşitli makale ve yazılarla beraber şiirler de önemli bir yer tutmaktadır. Bu şiirlerde İttihat ve Terakki'ye, Meşrutiyet'e, orduya övgüler ve kahramanlık duyguları öne çıkmaktadır. Şiirler mecmuanın çeşitli sayfalarında dağınık bir şekilde yer almıştır.

Mecmuanın ikinci sayfasında Rezaizade Mahmut Ekrem tarafından yazılmış “*Milli Şarkı*” adını taşıyan bir şiire yer verilmiştir. Rezaizade şiirinin başında, bu şiiri 1324'den sonraki gelecek 10 Temmuzlara ithaf ettiğini belirtiyordu. Rezaizade, II. Abdülhamit devrinde “Nefrin” adlı uzun bir manzume yazarak o döneme ağır tenkitler yönelmiş ve bu şiirin bir kısmına II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Musavver Muhit'te yayınladığı yazısında yer vermişti.⁵³ Rezaizade, bu mecmuadaki şiirde de milletin daha dün istibdat altında inlerken bugün hürriyetin ilanıyla bir düğün yaptığını yazmaktaydı. Rezaizade bu aşamada en büyük şerefine askere ait olduğunu belirtiyor ve nakarat olarak “*Hoş, yd-i millidir bugün/Asker! Senindir şan, öğün!*” ifadelerini tekrar ediyordu.⁵⁴

Neyyir-i Hakikat'in mecmuasında yer alan diğer şiir Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bey (Ali Ekrem Bolayır) tarafından yazılan “*Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti*” adlı şiirdir. Ali Ekrem, II. Meşrutiyet öncesinde uzun bir süre yayın yaşağıyla karşı karşıya kalmış ve 1908 sonrasında eserlerinde vatan duygusu ve sosyal düşünceler öne çıkmıştır. Milli duyguları güçlendirmek amacıyla 1918 yılında “*Ordunun Defteri*” adlı şiir kitabını yayınlayan Ali Ekrem, “*Kaside-i Askeriye*” adlı şiirinde de II. Meşrutiyet'i gerçekleştiren orduyu övmüş ve geçmiş dönemdeki haksızlıkları eleştirmiştir.⁵⁵ Ekrem Bey, “*Ey muazzez, mühterem cemiyet-i kudsiye-i vakar/Nam ve nişanıyla bir millet eyler iftihar*” şeklinde başlayan uzun şiirini Meşrutiyetin ilanından sonra 27 Ağustos 1324 (9 Eylül 1908) tarihinde yazmıştır.⁵⁶

Mecmuada Halil Rüşti'nün Bursa'da 11 Temmuz 1324 (24 Temmuz 1908) tarihinde kaleme aldığını söylediği, “*Askerlere Selam*” adlı bir şiiri de yer almıştır.

Millet sizce hürmet ile medyun, müteşekkîr/Ey milleti ihya eden eshab-ı besalet

Ey millete canbaşı olan erbab-ı hamaset/Yok, kalmadı artık müteellim mütefekkir! ...

⁵³ Sazyek, a.g.m., s. 269-270.

⁵⁴ Rezaizade Ekrem, “*Milli Şarkı*”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 1.

⁵⁵ Şerif Aktaş, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1860-1920*, Akçağ Yayınevi, 2. baskı, Ankara 2003, s. 117-121.

⁵⁶ Ekrem, “*Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti*”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 6-7, Ali Ekrem'in aynı dönemde yazdığı diğer şiirler için bkz: Sazyek, a.g.m., s. 268-270.

Halil Rüşdü'nün yukarıdaki kıtasıyla başlayan şiiri askerlere hürriyetin ilanından dolayı takdir ve övgülerle devam etmiştir.⁵⁷

Eserde yer alan şiirlerden birisi de Aziz Hüdayi tarafından "*Meşrutiyet-i Osmaniye'nin fatih-i fedakârı muhterem süvari kaymakamı için*" yazılan ve "*İştîyak-ı Şükran*" adını taşıyan şiirdir. Aziz Hüdayi "*Koyu bir gün... Bunun üstünde siyah yıldız*" mısrasıyla başlayan şiirde Resneli Niyazi'ye övgüler yağdırmış ve şiirini "*Fakat af eyleyiniz, yedimizîn hümetine/ Haklarımızda ne kadar çok yazabilsem yine az/ Sizsiniz mazhar eden milleti hürriyetine*" mısralarıyla bitirmiştir.⁵⁸

Sonuç

Neyyir-i Hakikat gazetesi tarafından 10 Temmuz inkılâbının yıldönümü dolayısıyla yayınlanan "*nüsha-i mümtaze*" tek bir alana yoğunlaşmamış, değişik konularda yazılara yer vermiştir. Mecmuadaki yazar ve şairler arasında Recaizade Mahmut Ekrem, Ahmet Midhat, Sami Paşazade Sezai, Ali Ekrem (Bolayır) gibi meşhur kalemler de yer almıştır. Mecmuada yer alan şiirler, hürriyetin ilanının yıldönümü nedeniyle İttihat ve Terakki ve askerlere övgülerle doludur. Makale ve incelemelerde ise o dönemin ortamında öne çıkan konular yer almıştır. Bir taraftan Avrupalılaşma ihtiyacının gerekçeleri ortaya konulurken, diğer taraftan Türkçenin önemi vurgulanmış, ayrıca "*ittihad ve terakki*" kelimelerinden hareketle ülkenin gelişmesinin ancak birlik ve beraberlikle mümkün olabileceği üzerinde durulmuştur. Mecmuada özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından duyulan sevinç öne çıkmış, diğer taraftan da bunda en etkili faktörlerden birisi olan orduya yönelik övgüler önemli bir tutmuştur.

Mecmuanın en çok yer verdiği konulardan birisi de Makedonya meselesidir. Bu konuda Fransız yazar Pinon'un eserinden hareketle Avrupalı devletlerin Makedonya ile ilgili politikaları incelenmiştir. Mecmuada en çok dikkat çeken incelemelerden birisi de Manastır'ın tarihinden başlayarak yine Makedonya meselesinin incelenmesi ile devam eden ve çeşitli istatistiklere de yer veren yazıdır. Mecmuada yer alan yazı ve şiirlere bakıldığında bu yayının en önemli amacının, 10 Temmuz inkılâbının yıldönümünü kutlamanın yanında, okuyuculara İttihat ve Terakki'nin değişik konulardaki düşüncelerini aktarmak olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁷ Halil Rüşdü, "Askerlere Selam", *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 14.

⁵⁸ Aziz Hüdayi, "İştîyak-ı Şükran", *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 37.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

BOA, DH. MKT, 1272/46.

BOA, DH. MKT, 2902/25.

B. Gazeteler

Neyyir-i Hakikat

C. Hatıralar

Abdülmecid Fehmi, *Manastır'ın Unutulmaz Günleri*, Yayına Hazırlayanlar: Ayşe Şen, Ali Birinci, Akademi Kitabevi, İzmir 1993.

Ahmed Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, Sabah Matbaası, İstanbul 1326.

KARABEKİR, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul 2000.

KARABEKİR, Kazım, *Günlükler (1906-1948)*, C. 1, YKY, İstanbul 2009.

D. Tetkik Eserler

ADANIR, Fikret, *Makedonya Sorun*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Ahmed Refik, *İnkılab-ı Azim*, İnkılab-ı Azim, Asır Matbaası, İstanbul 1324.

AKTAŞ, Şerif, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1860-1920*, 2. Baskı, Akçağ Yayınevi, Ankara 2003.

AKYÜZ, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, 3. baskı, C. 1 Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, 4. Baskı, C. 1, Kısım: 1, TTK, Ankara 1996.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 8, 2. Baskı, TTK, Ankara 1983.

KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

RAMSAUR, E. E., *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Sander Yayınları, İstanbul 1972.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 2001.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler II. Meşrutiyet Dönemi*, C. 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

E. Makaleler

Ahmet Midhat, "Avrupa'yı beğenelim mi? Yoksa nefret mi edelim?", *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 2-5.

ALTUNTAŞ, Ahmet, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, Afyon 2005, s. 69-91.

- ARSLAN, Ali, “Makedonya’da Rum-Ulah Çatışması”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, S. 4, İstanbul 2003, s. 1-26.
- Bedii Nuri, “Merkez-i Hürriyet ve Merkez-i Siyaset”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 46-47.
- HACISALİHOĞLU, Mehmet, “Makedonya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, s. 437-444.
- Halil Rüşdü, “Fezail-i Askeriye”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 22-24.
- Hasan Rıza, “Topçu ta’biye-i cedidesi”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 10-13.
- Kemal, “Sebeb-i Neşir”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325.
- Mahmud Esad, “İttihad ve Terakki”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 8-9.
- Manastırlı Mustafa Hilmi, “Peri-i Hürriyet”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 48.
- SAZYEK, Hakan, “II. Meşrutiyet’in İlanı ve Şiirimizdeki Yankısı”, *Türkoloji Dergisi*, C. 11, S. 1, 1993, s. 202-211.
- “Rüya ve Hakikat”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 18-21.
- Sami Paşazade Sezai, “Bir Mektub”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 15-17.
- ÜNAL, Hasan, “İttihat ve Terakki ve Dış Politika”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, C. 13, Ankara 2002, s. 212-227.
- Yanko, “Manastır beldesine tuhfe-i ziyaretim yahut 10 Temmuz merasiminde Manastır’da”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 38-45.
- Yusuf Sadeddin, “Manastır Vilayetine Tarihi, Etnoğrafi, Ümrani ve Siyasi Bir Nazar”, *Neyyir-i Hakikat (nüsha-i mümtaze)*, Neyyir-i Hakikat Matbaası, Manastır 1325, s. 26-34.

E. Tezler

- SAATÇI, Meltem Begüm, *Makedonya Sorunu (1908-1913)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Antalya 2004.

Ek-1-2: Neyyir-i Hakikat'in yayınladığı mecmuanın kapağı ve Rezaizade Ekrem'in "Milli Şarkı" adlı şiiri.

۱۳۳۴ سن بدأ الله ابدہ طوغنزی توالی ابدہ جک سارک ۱۰ نغوزی ایشون

املی شرقی

<p>بر نورسقی و بر مجرہ کوستدی حریت نام ایم نیرمانا ابدہ میرین شکرانہ سزہ خوش عید مہدی بوگون سکر! سکر! شان، اوگون</p> <p>§</p> <p>یکدی مہادت و سرور جو اولدی آثار منور سپای ملک و ممل پارلاندی انوار سرور خوش عید مہدی بوگون سکر! سکر! شان، اوگون</p> <p>§</p> <p>آبدی طغر املانی کوستدی طغر املانی عالمی لیل عین ابدک عزیزک ایزامی [۱۰] خوش عید مہدی بوگون سکر! سکر! شان، اوگون</p> <p>§</p> <p>قهریس ایدسه واروی لست بوغچ اوری [۱۱] توز اون، اویور یگری روت تاریختک یاد آوی خوش عید مہدی بوگون سکر! سکر! شان، اوگون</p> <p>رجائی زاده اکرم</p>	<p>بدا و تهر آتشمه دول ملک ون اتلازکن بوگون اھاب خانک و غمہ باھق و بارلاق بر دوگون خوش عید مہدی بوگون سکر! سکر! شان، اوگون [۱]</p> <p>§</p> <p>ایزہ بیگ شکر و نسا کیراز، کوزلر روشنا طارم ترک کولدی بوزی بر بر اولدی لشتقا خوش عید مہدی بوگون سکر! سکر! شان، اوگون</p> <p>§</p> <p>بودن قیرلمده قود ماتهر اولدی کتہ وجود طوغنسون زمین غلام چیشسون، مازامه سرور خوش عید مہدی بوگون سکر! سکر! شان، اوگون</p>
---	--

[۱] اوگون کایسی، اوگون کاک سمدردن صیدہ امرارک املانی و سول زلمان سمدردن کاک
وارو نحر ایلدی بیلدی. Eu-Vân مناسی ابدہ طغرور .
[۲] بومعراج و بومعراج اوردو: اوردو یازی نامی .
[۳] پاشور: بوغچ اکرمی .

۱۳۳۴ سن بدأ الله ابدہ طوغنزی توالی ابدہ جک سارک ۱۰ نغوزی ایشون